

УДК 811.112.2'42:821.112.2(436).09 (092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.15.2021.14>

ПОЕТИЧНИЙ ДИСКУРС Р. М. РІЛЬКЕ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Кравченко Л. С.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню поетичного дискурсу Р. М. Рільке в лінгвостилістичному аспекті, який передбачає наближення мовних категорій до художніх образів твору. Простежено цілісний процес взаємозв'язку мовознавства та літературознавства, єдність поетики та мови художнього твору.

З'ясовано, що характерною особливістю поетики Р. М. Рільке є функціонування метафоричних різновидів у просторі художнього тексту. Проаналізовано народження образу-метафори, яка впливає на сприйняття явищ мовної культури й на когнітивні процеси загалом, а також на її поетичні трансформації в ліричних творах поета. Метафоризація охоплює поетичні твори Рільке і поступово розгортається від авторської автології до суцільного метафоричного дискурсу.

Визначено роль метафори у всіх її проявах, зокрема метафори «річ», яка виступає найголовнішим інструментом у відтворенні поетичного світу митця. Її сенс увиразнюється через систему сателітних метафор, за якими приховується формулювання авторського кредо про роль поезії, творчості. Простежено, що речі на сторінках поезії Рільке трансформуються на багатозначні метафори, які набувають щораз інших смислових відтінків. Світоглядний характер метафори «річ» поширюється на все, що може досягнути й збагнути розум, поетове сприйняття дійсності.

Доведено, що «речі» як метафори формують навколо себе розгалужену систему тропів і водночас самі отримують певну характеристику від ліричного героя. Розвиток, стратегія і вектор метафоризації залежать від миттєвих змін у настрої ліричного героя. Метафоризуючи образ, поет досягає потужного випромінювання акту перенесення на все оточення на чолі з ліричним героєм: усе перетворюється, все змінюється.

Метафорична мова Рільке – це надмова, своєрідне «вторгнення» в матеріальний світ, співбуття із цим світом. Метафоризація як творення надмови поезії Рільке зазнала еволюції: від часткової прозорості до більш ускладнених форм-ієрогліфів, для яких необхідний специфічний код.

Таким чином, Р. М. Рільке – визначний поет метафор, творчість якого дає змогу висвітлити широку палітру естетичних проявів цього тропу.

Ключові слова: лінгвостилістичний аспект, взаємозв'язок мовознавства та літературознавства, поетика, образ-метафора, троп, метафора «річ», метафоризація, специфічний код.

Kravchenko L. S. Poetic discourse of R. M. Rilke: linguostylistic aspect. The article investigates the linguostylistic aspect of Rilke's poetry which is based on the approximation of language categories to the artistic images of the work. The integral process of interrelation of linguistics and literary criticism, unity of poetics and language of a work of art is traced.

The focus is on the study of R. M. Rilke's poetics which is characterized by the functioning of metaphorical varieties in the space of the literary text. The birth of the image-metaphor that influences the perception of the phenomena of language culture and cognitive processes in general, as well as its poetic transformations in the lyrical works of the poet is analysed. Metaphorization covers Rilke's poetry and gradually unfolds from the author's autology to a continuous metaphorical discourse.

The role of metaphor in all its manifestations is determined, in particular the metaphor "thing" which is the most important tool in the reproduction of the artist's poetic world. Its meaning is expressed through a system of satellite metaphors, behind which the formulation of the author's credo about the role of poetry, creativity is hidden. It is observed that things in Rilke's poetry are transformed into multi-meaning metaphors that acquire different semantic nuances. The worldview character of the metaphor "thing" extends to everything that can be comprehend and understood by the mind and the poet's perception of reality.

It is proved that "things" as metaphors formulate around themselves an extensive system of tropes whereas they receive a certain characteristic from the lyrical hero. The development, strategy and vector of metaphorization depend on instantaneous changes in the lyrical hero's mood. Metaphorizing the image, the poet achieves a powerful lighting up the act of transference to the whole surrounding head by the lyrical hero: everything transforms and changes.

Rilke's metaphorical language is a superstructure, a kind of "invasion" into the material world, co-existence with this world. Metaphorization as a creation of Rilke's poetry has evolved: from partial transparency to more complex hieroglyphic forms that require a specific code.

Thus, R. M. Rilke is a prominent poet of metaphors whose creativity allows illuminating a wide range of aesthetic manifestations of this trope.

Key words: linguostylistic aspect, interrelation of linguistics and literary, poetic, image-metaphor, trop, metaphor "thing", metaphorization, specific code.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема лінгвостилістичного підходу до розуміння художнього тексту є актуальною і нагальною проблемою сучасного мовознавства. При лінгвостилістичному підході до художнього тексту інтерпретатор намагається збагнути процес творення поетичного мистецтва шляхом наближення мовних категорій до художніх образів – тропів і фігур поетичного синтаксису.

Звернення до особистості й творчості Р. М. Рільке, комплексний підхід до художнього осмислення феномену його поезики уможлиблює розкрити особливості авторської манери поета як цілісної системи поглядів та її реалізації в слові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями значно посилюється інтерес філологів-лінгвістів до індивідуально-авторської картини світу Р. М. Рільке. Наукові розвідки Л. Р. Безуглої, К. А. Білик, М. Ю. Булгакової, В. О. Остапченко, Н. Г. Ходаковської та ін. присвячені дослідженню мовних і концептуальних аспектів поетичного дискурсу Р. М. Рільке, когнітивно-прагматичних моделей концептуальних метафор, консоціації художніх концептів художнього світу Рільке, ролі метафори в поетичній картині світу Рільке, а також окресленню синтаксично-стилістичних засобів поетичної мови Рільке. Однак у всіх цих працях проблема функціонування домінантного концепту «річ» у поетичній картині світу австрійського поета не ставала предметом окремого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є обґрунтування необхідності лінгвостилістичного аспекту дослідження поетичних текстів Р. М. Рільке та висвітлення значущості метафоричної репрезентації художніх концептів, зокрема концепту «річ», в індивідуально-авторській картині світу поета. Досягнення мети передбачає необхідність розв'язання низки завдань, серед яких: 1) дослідити функціонування метафоричних різновидів у просторі художніх текстів Р. М. Рільке; 2) проаналізувати поетичні трансформації метафори «річ» у ліричних творах поета; 3) виявити й порівняти різні рівні існування тропу в художньому творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням О. О. Потєбні, кожна лінгвальна одиниця має свою внутрішню форму, а отже, у мові не може бути слів «безобразних». Внутрішня форма розкриває в контексті свої потенційні можливості, свою полісемію й стає художнім образом, а поєднуючись з іншими, утворює новий художньо-естетичний вислів. У цьому процесі відбувається зближення літературознавства, поезики з мовознавством: «Усвідомлення взаємозв'язку мовознавства та поезики як проблеми можливе тоді, коли обидві дисципліни досягають певного рівня розвитку <...>. Матеріал, який досліджують обидві дисципліни, може бути ідентичним, оскільки поетичні тексти – це тексти, створені певною мовою, і тому підпадають і під поезику, і під мовознавство» [5, 17].

Нерозривність поезики й мови, опертя мови на літературні приклади й опертя поета на мову – цілісний процес. Він постійно перебуває в центрі уваги дослідників, починаючи від Аристотеля. У середині

XVIII ст. німецький поет Готшед у «Досвіді критичної поезики», викладаючи головні відомості про частини мови, зауважив, що «без цих класів слів поет не може обійтися так само, як історик чи оратор» [9, 226].

Німецькі романтики, стверджуючи тотожність мови й поезії, вбачали її передусім у єдності походження мови й поезики: «Мовне зображення за походженням своїм символічне» [11, 82], а в основі лінгвістичного висловлювання лежить метафора – «зображення духовного через чуттєве» [10, 240]. Так, саме метафора у всіх її виявах (прозопопея, уособлення, метагоге, симфора, метафоричний епітет) впливає на характер поезики визначного митця. Романтики навіть вважали, що спочатку були образи, а тоді вже сформувалися поняття. Саме скерованість поетичної творчості на мову, зосередженість на повідомленні заради нього самого – у цьому власне полягає поетична функція мови [7, 202]. Механізм виникнення художнього образу цікавить і лінгвістів, і літературознавців.

Відомий американський лінгвіст і літературознавець Р. О. Якобсон упродовж свого творчого життя за допомогою лінгвістичних термінів намагався з'ясувати, що саме робить вербальну інформацію, буденні лексеми твором мистецтва. Ця проблема лягла в основу його дослідження «Лінгвістика і поезика» (Linguistics and Poetics).

Р. О. Якобсон ототожнював образ із тропом [8, 462]. Навіть заголовок наукової праці у Р. О. Якобсона оформлений як троп, як фігура поетичного синтаксису (хіазм) – «Поезія граматики і граматики поезії».

Важливим є те, що метафора – це троп, який базується на прихованому порівнянні, де представлено лише другу частину порівняння, а першу усунено. Хоча існують такі різновиди метафор (генітиви та ін.), у яких бачимо обидві частини метафоричного перенесення. І. В. Качуровський називає такі тропи «семіметафорами» [3, 170]. У німецькій мові вони часто поєднуються в одній лексемі: “die Schwerkraft” (важка сила), “der Tränenkrug” (гличик сліз) або ж функціонують як метафора-прикладка: “die Wellen-Gefühle” (почуття – хвилі).

Р. М. Рільке не завжди зберігає в образній системі предметно-логічні зв'язки, тому метафора виступає в нього найголовнішим інструментом у відтворенні світу:

*Täglich stehst du mir steil vor dem Herzen
Gebirge, Gestein
(ewig anwachsender Gott)*

*Wildnis, Unweg, Gott, in dem ich allein
steige und falle und irre blindlings in mein
gestern Gegangenes wieder hinein kreisend (4, 333).*

Кількісно в поезіях Рільке переважають прозопопеї (одухотворення, персоніфікації), вони якраз і стають формотворчими елементами, організовують ліричний сюжет, урухомлюють його, прояснюють авторську модальність, концептуальність висновку. Ці тропи – багатозначні, тому не завжди можна взяти на себе сміливість їх однозначно трактувати. Тут допомагає контекст, знання творчості митця загалом, розуміння його світоглядного

кредо. Сенс метафори часто увиразнюють листи поета, у яких розтаємничено народження образу. Водночас тут натрапляємо на своєрідну трансформацію елементів тропіки, притаманних поезії епохи синкретизму.

Метафоризація огортає не лише ліричний сюжет, а й постає ліричного героя, витворюючи навколо нього своєрідну сферу суб'єктивного синкретизму: *Ich war Vor-Welt. Mir hats die Erde vertraut...* (4, 458)

*Und ich bringe dir zu deiner Schwelle einen
kleinen Zweig von Ros-marin;
Aber wir
haben ihm so trüben Sinn gegeben,
daß er uns mit seinem lieben Leben an den
Tod erinnern muß* (4, 20).
("Santa Maria A Cetrella")

Звичайний, досить буденний вчинок – дарування квітів – перетворюється, тобто метафоризується, у маркер світоглядного сенсу – одвічного зіставлення, чи порівняння, чи уподібнення двох констант: "Leben und Tod" (життя і смерть). Метафоризація навколо «я» ліричного героя не існує без утягування в поле «тебе» в ситуації діалогу. «Я» навіть може бути відсутнім, його відчуття й вчинки прояснюються через метафоризацію "du": *...während Du – vergangen in dem Ganzen – / ohne Sorge warst um alles dies* (4, 23) (...коли ти – розчинившись у цілому – не турбувалася про це все).

*So blieb das Dunkel dir allein,
und, wachsend in die leere Lichte,
erhob sich eine Weltgeschichte
aus immer blinderem Gestein* (3, 298).
("Stunden – Buch")

Концепти "das Dunkel" (темрява), "der Traum" (сон), "die Erde" (земля), "die Dinge" (речі) як носії метафоричності та здатності до метафори-

*Die Stimme einer stillen Zelle,
an der die Welt vorüberweht, –
und du bist immer noch die Welle
die über alle Dinge geht* (3, 307).
("Von der Pilgerschaft")

Тут «речі» – лише оболонка глибокої думки поета, і сенс її увиразнюється через систему сателітних метафор, за якими приховується формулювання авторського кредо про роль поезії та творчості. Її репрезентує в строфі метонімія "die Zelle". Метонімія посилюється гіперболою "die Welt" – "alle Dinge".

Р. М. Рільке надавав речам великого значення, додамо – саме речам навколишнього світу. Свою «теорію речі» Рільке розгортає у творі "Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge", у якому поет, зокрема, зазначає, якщо людина охоплює річ глибинами свого ества, тоді відбувається дивна метаморфоза – становлення нової людини, нового світу.

Р. Гвардіні зазначає, що, за теорією Рільке, «речі живуть, вони відчувають та знають. І не тільки це: вони комунікують із людським серцем і потрапляють в задушевний акт щодо повноти усвідомлено-

(Я був пред-світом. Мені близька земля)¹; *Ich ward ein Gott der Trauer* (4, 444) (Я був богом суму); *...entzogen meinem weltigen Bezug / ich Helfer da stand, mit der Hülle in / der linken Hand* (4, 426) (Позбавлений моєї світової причетності, / я, помічник, стояв там, з покривом у правій руці).

Метафоризація може охоплювати весь текст і поступово розгортатися від авторської автології до суцільного метафоричного дискурсу, наприклад:

І я принесу тобі до твого порогу
маленьку гілочку розмарину.
Але ми
надали йому такого сумного сенсу,
що своїм улюбленим життям він нам
повинен нагадувати про смерть.

Російська дослідниця метафор О. В. Єрмилова вважає, що основою метафоричного принципу є «вплив одного предмета на інший» і що цьому принципу «протистоїть пряме називання явищ, що лише передбачає їхні розмаїті співвідношення» [2, 161]. Поетика Рільке поєднує обидва принципи: і вплив одного предмета на інший, і пряме називання явищ, яке в тексті трансформується в метафору. Наприклад, наскрізний для Рільке образ "das Dunkel" впливає на ті лексеми, які втягуються в його ауру, і при цьому метафоризується сам і створює численні відповідники:

Темрява залишилася тобі одній,
і, зростаючи до світла пустки,
постала світова історія
із найсліпішої породи.

зації «продукують» інші відтінки сенсу і впливають на метафоризацію сателітних образів:

Голос тихої камери,
над якою проноситься світ,
а ти – все ще хвиля,
яка проходить повз речі.

го буття. Отже, завершується те, що було сказано в першій та другій елегіях про певні величини глибин, які речі переймають з душі людини. Усе це може статися тому, що серед роз'єднаностей безпосереднього світу знаходиться внутрішня сфера «глибокого буття» – внутрішній простір світу, у якому всі взаємопов'язані» [10, 344].

Дослідник творчості Рільке Г. Марсель у праці «Рільке – людина, яка уособлювала буття духу» відзначає, «з якою любов'ю та шанобливістю Рільке ставиться до речей. «Я прагну любити речі, як ніхто з людей» [4, 262].

Речі на сторінках його поезій трансформуються на багатозначні метафори, які набувають щораз інших смислових відтінків. Речі в їхньому важли-

¹ Тут і надалі переклад Л. С. Кравченко.

вому для поета значенні підсилюються відповідними образами, наприклад, порівняннями: *...und alle Dinge stehn wie Klöster* (3, 309) (...усі речі стоять, наче монастирі). Метафора з основою «річ» за допомогою епітета набуває багатозначного сенсу та певної символіки: *...von schwarzen Dingen nah umgeben* (3, 309) (...близько оточені чорними речами).

В. М. Ахтирська зазначає, що «Рільке створює оригінальний, неповторний поетичний жанр “das Ding-Gedicht” – «речевого вірша», «вірша-речі», що зосереджується навколо одного образу або епізоду –

*Sind das die Dinge, die
wie eine ungespielte Melodie
im Abend wie in einer Harfe stehn?* (3, 316).
 (“Von der Pilgerschaft”)

“Ungelebt”, “ungespielt” – епітети вельми примхливі, ілюзорні, які зовсім не пасують до тих речей, які зникали з життя і якими дорожить Рільке. Може, саме тому він так романтично поетизує їх уже в іншому вимірі – існуванні поза реальністю.

Поет формує систему різнорідних метафор. Метафори, що немовби віддзеркалюють сутність “du”, функціонують у формі категоричного ствердження:

*Du bist die Zukunft, großes Morgenrot...
Du bist der Hahnschrei nach der Nacht der Zeit...
Du bist die sich verwandelnde Gestalt...
Du bist der Dinge tiefer Inbegriff...
Du bist das Kloster zu den Wundenmalen* (3, 326).
 (“Von der Pilgerschaft”)

Серед метафор, що увиразнюють антипод “du”, найважливішою є метафора з основою “Ding” – образ світоглядного спрямування. Завершується цей своєрідний каскад метафор поверненням до образу “der Kloster”: *Auf jedem Ding im Klosterhofe / liegt deines Klanges eine Strophe...* (3, 327) (Накожній речі на монастирському подвір’ї / лежить строфа твого звучання).

Образи речей допомагають поетові розкрити раціональні та ірраціональні складники *sacrum*’у, хоча тема ця в Рільке має і досить умовний характер: *Du mußt nicht bangen, Gott. Sie sagen mein / zu allen Dingen, die geduldig sind* (3, 337) (Ти не повинен хвилюватися, Боже. Вони кажуть «моє» до всіх речей, які є терпеливими).

Навколо метафори “Dinge” Рільке витворює поетичний ореол з різних епітетів, які також виконують функцію векторів, що спрямовують у справжній сенс образу, необхідний саме в цьому контексті: *Dinge, welche willig sind* (3, 352) (речі слухняні), *dumpfe Dinge* (3, 352) (глухі речі), *Dinge sich bekränzten*

*Die Dinge sind Geigenleiber,
von murrendem Dunkel voll;
dann wird
Alles unter mir leben,
und was in den Dingen irrt,
wird nach dem Lichte streben...* (3, 3).
 (“Am Rande der Nacht”)

Як зазначалося, улюбленим прийомом Рільке є повтор концептуальних образів. Це посилює їхнє

чи то антична статуя, куточок зарослого парку, чи то вид гори Фудзі» [1, 11].

Домінанта «річ» у поезіях Рільке одухотворюється, сповнюється чужою для неї динамічністю: *der Dinge Überfluß* (надмір речей), *Dinge und Gedanken übergehn* (3, 316). Множинність речей, їхня значущість посилюється в досить дивному для Рільке метафоричному утворенні *...Arsenal der ungelebten Dinge* (3, 317) (арсенал непрожитих речей), тобто арсенал неживих, неіснуючих речей, або ще виразніше – у вислові:

Чи це речі, які,
наче незіграна мелодія,
застигли ввечері в арфі?

(3, 388) (речі увінчані).

«Річ» у Рільке стає осердям афористичного вислову філософського плану: *Das Leben ist schwerer / als die Schwere von allen Dingen* (3, 393) (Життя важче, ніж важкість усіх речей). Річ стає для поета втіленням людини. Таке перенесення значень *живе – неживе* ще більше акцентує на значущість метафори «річ», свідчить про остаточне зміщення суб’єкт-об’єктних та суб’єкт-суб’єктних взаємозалежностей у суб’єктному просторі художньої модальності:

*Der blinde Mann, der auf der Brücke steht,
grau wie ein Markstein namenloser Reiche,
er ist vielleicht das Ding, das immer gleiche...* (3, 393)

(Сліпий, який стоїть на мості, / сивий, як поворотний пункт безіменного царства, / можливо, він є річчю, завжди тією ж самою...). Метафоризація глобальної антитези «*живе – неживе*» відбувається в оточенні цілком реальних ознак великого міста, і «річ» символізує чужу для поета урбанізацію.

Окремі доміанти та наскрізні образи тяжіють до метафоризації, творять систему тропів з різним функціональним навантаженням у тексті. На наш погляд, простежити цей процес – шлях все-таки більш продуктивний, ніж накопичувати в ієрархічному порядку регламентації з відповідними прикладами.

«Речі» як метафори формують навколо себе розгалужену систему тропів і водночас самі отримують певну характеристику від ліричного героя. У цій семантичній багатоплановості не раз виникають контрверсійні ставлення героя до «речей» як до суперечливого й неоднозначного образу. У ці складні взаємини – «речі» – «я» як необхідний складник ситуації входить і концептуальний образ темряви, що надає кожному мінідискурсу відтінку таємниці:

Речі – це тіла скрипок,
сповнені ремствуючої темряви
і тоді
усе буде жити піді мною,
а те, що помилкове в речах, жадатиме світла.

значення, привертає увагу реципієнтів, ритмічно організовує текст або його частини. Якщо наскріз-

на в тексті домінанта потрапляє у прикінцеву позицію, то вона творить співзвучність, а це важливо для загальної тональності: “Dinge – bringe”, “ginge – Dinge”, “Ding – Ring”, “hing – Ding”, “Dingen – klingen – bringen”. Витончені алітерації інструментують текст, роблять його вишуканим, музикальним. Навіть якщо «річ» залишається без алорими, це впливає на читача як ефект зраженого очікування. Втративши алориму, домінанта в такий спосіб отримує в тексті екстраординарний статус окремішності, отже, – значущості. Так, у наступній поетичній фразі «річ» без підтримки алорими миттєво увиразнилася: *Liegen sie nicht wie Werkzeuge da und Ding?* (“Gebet”, “Das Buch der Bilder”) (3, 393) (Хіба ви не лежите там, як інструменти та річ?).

Таким чином, кожна домінанта як самостійна метафоризувальна одиниця водночас залежить від ліричного «я», одержує від нього певні імпульси, сприяє проникненню в імпліцитний сенс. Такий прихований сенс метафори розкривається поступо-

Jetzt bin auch ich ein Ding in seiner Hand, das kleinste unter diesen Himmeln. –

*Schau... (3, 402).
 (“Abend in Skåne”)*

Микола Бажан переклав цю концептуальну думку так: «Я тут – лиш річ. Одна з речей навкруг / під небом цим одним...» (1, 512), пропустивши важливі деталі – «в його руці», а також «найменша річ» під усіма цими небесами.

Стрижневе слово «річ» сприяє формуванню образу історично-конкретного ракурсу, і не лише абстраговано, поза часом і місцем. Так, у тексті “Die Zaren” («Царі») Рільке для прояснення метафоричного сенсу вводить історичний маркер:

*Er war der Dinge dunkles Maß
und die Bojaren wußten lang nicht mehr,
daß rot der Sitz des Sessels sei, so schwer,
lag sein Gewand und wurde golden breit* (3, 432).

(Він був темним мірилом речей, / і бояри довго не знали, / що кривавим буде трон, важким тягарем / стало його одіяння і розлилося золотом вишир).

*Ich spürte jede Spitze seiner Spiele,
und war, als ob ein Regen auf mich fiel,
in welchem alle Dinge sich verwandeln* (3, 447).

Одночасно в цих змінах відчувається цілісність, у їх хаотичності – єдність і взаємопроникнення сенсів.

На нашу думку, у поезії Рільке предметно-реальні образи лише виконують домінантну

*Wie von Steinen rings, von Erzen
wert der Wände Wölbung funkelt,
eine Heilige, braungedunkelt,
dämmert hinter trüben Kerzen* (3, 11).

За удаваною реалістичністю картини відчувається надсенс, вищий рівень сенсу – метафоризація та символізм. Це простежується й у виборі тем, об’єктів зображення, у доборі лексики, навіть у незвичному для багатьох поетів способі римування – охопному (кільцевому). Усе ж

во. Рільке цементує дискурс за допомогою різних факторів: граматичних, звукових, підтекстових. Роль такого «скріплювача» виконує комбінована рима – кінцева в поєднанні з початковою:

*Ich ahne die Winde, die kommen, und muß sie leben,
während die Dinge unten sich noch nicht rühren:
die Türen schließen noch sanft, und in den Kaminen
ist Stille... (3, 402)
 (“Vorgefühl”)*

(Я знаю вітри, які прийдуть, і я повинен їх пережити, / у той час як речі, внизу непорушні, / двері зачинають тихо, і в камінах запанує тиша...).

Розвиток, стратегія й вектор метафоризації залежать від миттєвих змін у настрої ліричного героя. Чимало прикладів підтверджують це явище, особливо в поезії “Abend in Skåne”. Сам герой перетворюється на «річ». Це також процес метафоризації, який увиразнює душевний стан суб’єкта, його розчинення у всесвіті. Ліричний герой ототожнює себе із «річчю» на горизонті неба:

Зараз і я є річчю в його руці, найменшою
під усіма цими небесами.
Дивися.

Домінанта «річ» поступово увиразнюється в цьому тексті, з неї немовби знімаються різні нашарування, але первісна метафоризація не зникає, домінанта залишається стрижневим образом із сенсом загадковості.

Пошуки Р. М. Рільке нових художньо-естетичних форм тяжіють саме до філософії Шопенгауера та філософських амбівалентних афоризмів дуалістичного характеру: «тіло – дух». Це підтверджує еволюція й трансформація метафоричного сенсу окремих образів (категорії *час, земля, людина, життя – смерть, космос*).

Рільке створює метафоричну мову (Rede), наче другий шар, другий ступінь над першим. Метафоризуючи образ, поет досягає потужного випромінювання акту перенесення на все оточення на чолі з ліричним героєм: усе перетворюється, все змінюється:

Я відчував кожен шпиль його гри і почував себе
так, наче на мене пролився дощ,
від якого перетворюються усі речі.

роль реалій, і – що дивно – вони так чи інакше наповнюються містичністю і стають метафорами. Наприклад, 1895 року Рільке писав у поезії “Im Dome”:

Наче оточена камінними стінами,
бронзою нерівності стін мерехтить
темно-коричневим відблиском,
темніє за похмурими свічками святá.

таки Рільке від самого початку входження у світ поезії – і в житті, і в творчості – був поетом утаємничення.

Світоглядний характер метафори «річ» поширюється на все, що може осягнути й збагнути розум, поетове сприйняття дійсності.

У листі до Вітольда Гулевича від 13.11.1925 р. він писав: «Оживлені, пережиті нами речі, *rechi* – *наші співучасники*, – сходять нанівець і не можуть бути чимось замінені. *Ми, можливо, останні, хто це знав такі речі*. На нас лежить відповідальність не лише зберегти пам'ять про них (це було б мало й ненадійно), а і їхню людську цінність і цінність, як ларів (ларів – у значенні домашніх божеств)» (2, 270).

Увесь світ поет сприймає через речі; він квітне і досягає саме в речах, тут устанавлюється безпосередній зв'язок з ліричним героєм. Проте на цей раз зв'язок ускладнюється, між світом і «я» виникають нерозривні зв'язки: «я» героя, його серце проростає коренем, єднаючись зі світом, із землею:

*Die Welt, die in den Dingen blüht und reift,
war mit den Wurzeln aus mir ausgerissen,
mit meinem Herzen (schien mir), und ich lag
wie aufgewühlte Erde... (3, 465).
("Die Blinde")*

(Світ, що квітне і досягає в речах, / з корінням був вирваний з мене, / (як мені здалося) з моїм серцем, і я лежав, / наче зрита земля...).

Заголовки, досить рідкісні в Рільке, не лише розширюють контекст, а й привносять деякі додаткові прояснення у сенс метафор, наприклад, "Hetären Gräber" (гробниці гетер). І хоча лексема «річ» у цьому тексті ніби й прозора, до того ж подрібнена на декілька складників, відчуття таїни не зникає. Читач уже звик, що наскрізний образ «річ» формує нескінченну кількість метафоричних різновидів (прозопопеї, одухотворення, персоніфікації, метафоричних епітетів, підготовлених заздалегідь метафор, наскрізних метафор, симфор, генитивів тощо), тому і в новій іпостасі – предметної конкретики – «річ» сприймається як романтична незвичність, інтригвальна деталь:

*So liegen sie mit Dingen angefüllt,
kostbaren Dingen, Steinen, Spielzeug, Hausrat...
(3, 541).*

(Так і лежать вони, сповнені речей, коштовних речей, каміння, іграшок...).

Постійне зацікавлення поета окремими багатозначними образами, повторення творить і ритм певного образу, і ритм думки, і ритм пульсуючих «ритмом образу»: «Як в архітектурі або в живописі, ритм в основі образу й системи стає одним з найбільш витончених і точних рушіїв смислової енергії, єднаючись з ідеєю особливо міцно» [6, 5].

Думку про важливість ритму образів знаходимо і в працях А. В. Шлегеля. Спочатку виникає потяг, злет, думка, опісля поетична мова виокремлюється за допомогою «зовнішнього закону форми, а саме ритму» [11, 231]. Так одиниця поетичного ритму – «річ» – творить в поезії Р. М. Рільке свій макроритм – ритм у постійних повторях, ритм у формуванні різнорідних тропів, ритм у ритмомелодиці тексту, ритм у контекстах з ліричним героєм, ритм як комунікативний феномен у діалогічних стосунках.

А. В. Шлегель торкнувся ще однієї цікавої проблеми: чи існує зв'язок між значенням, сенсом і зву-

ком. Звісно, існує, і це видно на прикладі повторень домінанти «річ» в оточенні споріднених слів з опорними звуками "g" і "n".

Високо оцінюючи потенціал мови, її універсальні можливості, А. В. Шлегель все ж таки вище ставить поезію, яка творить надмову – «повторне створення мови» ("Wiederschöpfung der Sprache") [11, 83]².

У «Дуїнських елегіях» Рільке майже не вдається до наскрізної метафори «річ» (лише у 7-й та 9-й елегіях). Можливо, він відчував певну вичерпаність образу, а можливо, високий дух елегій вимагав від нього оновлення поетичної системи.

Справді, елегії потребували оновлення поетичних форм, але зовсім відмовитися від усталеного ритмотворного, формотворного, концептотворного образу Рільке не зміг. У 7-й елегії «річ» досягає свого апогею як світоглядний символ, увиразнений епітетами "gebetetes, gedienstes, geknietes" (вимолена, заслужена, вистояна на колінах) – "hält es sich, so wie es ist, schon ins Unsichtbare hin" (3, 711) (тримається такою ж, якою вона є, вже в невидиме...). У 9-й елегії «річ» наближається до співзвучності із *sacrum* 'ом, вона стає заміником образу «світ», його представником перед очима святих сил (*preise dem Engel die Welt...* (3, 719). «Річ» ніби повертається перед небесними силами різними гранями, демонструючи свою вагомість і значущість:

*Sag ihm die Dinge. Er wird staunender stehn;
wie du standest
bei dem Seiler im Rom, oder beim Töpfer am Nil.
Zeig ihm, wie glücklich ein Ding sein kann, wie
schuldlos und unser;
wie selbst das klagende Leid rein zur Gestalt sich
entschließt,
dient als ein Ding, oder stirbt in ein Ding, –
und jenseits
selig der Geige entgeht. – Und diese, von Hingang
lebenden Dinge verstehn, daß du sie rühmst... (3, 720).*

Стрижневий образ «річ» творить свій відчутний ритм, продукуючи народження асоціативного поля навколо центру й сприяючи виникненню замкнених дискурсів. Такий головний образ впливає навіть на волевиявлення ліричного героя як суб'єкта дій, водночас підкоряючись випромінюванню диктату ліричного «я».

Наскрізний образ «річ» формує в окремих текстах ліричний сюжет, архітектоніку й композицію. Як елемент ритмомелодики, метафора «річ», повторюючись, додає текстам милозвучності, формує їхню тональність. Серед фігур поетичного синтаксису ця метафора трапляється в хіазмах, анафорах, риторичних питаннях, вигуках, звертаннях. Тематично визначаючи діалогічну ситуацію як комунікативну одиницю, бачимо, що вона є вектором у підтекст, у світ утаємниченого, невидимого, елементом романтичного сприйняття тексту. Внутрішня форма лексеми «річ» виявила потенційну здатність до творення різних метафор (генитивів, уособлення, метафоричних епітетів, підготованих метафор, розкритих або розшифрованих метафор, симфор тощо).

² Ibidem. – S. 83.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проаналізувавши метафоричну репрезентацію художніх концептів у поетичному дискурсі Р. М. Рільке, зокрема концепту «річ», доходимо висновку, що кожен з досліджених образів-символів – «річ», «темрява», «мрія» та ін. – випромінюють власну ауру, притягують до себе на певних рівнях інші споріднені образи, символи, утворюють свої дискурсивні поля. Усі вони, залишаючись метафорами, функціонують на рівні своїх різновидів – метафоричних висловів, підготовлених метафор, метафоричних епітетів, метафоричних генитивів, одухотворення тощо. Вони беруть участь у формуванні ритмомелодики (створюють ритми, серед іншого й семантичні, як комплекси алітеро-

ваних звуків, асонансів тощо сприяють музичності тексту); творять риторичні звернення, оклики, запитання; є порівняннями й метоніміями, у багатьох поетичних модифікаціях виступають антитезами (контраст, бінарні опозиції, оксюмори).

«Річ» та її дескриптор – це палітра образів з про-явами чіткої світоглядної позиції митця, це і сума об'єктів предметно-реальної спрямованості як виразників авторського кредо. Висока частотність уживань метафоризованого образу-символу «річ» сприяє чіткому семантичному ритмові поезії Рільке.

Безперечно, Р. М. Рільке – визначний поет, творчість якого розкриває великі перспективи подальших розвідок функціонування метафоричних різновидів у просторі художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахтырская В. Н., Зиновьева А. Ю., Иванова Е. Л., Толмачёв В. М. «Оливовая роща» Р. М. Рильке : четыре разбора. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. Сер. III «Филология». 2008. Вып. 3 (13). С. 7–39.
2. Ермилова Е. В. Метафоризация мира в поэзии XX века. *Контекст : литературно-теоретические исследования*. 1977. Т. 1976. С. 160–177.
3. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм. I. *Качуровський: у 2 ч.* Мюнхен–Київ, 1995. Ч. 2 : Фігури і тропи. 275 с.
4. Марсель Г. Рільке – людина, яка уособлювала буття духу. *Homo viator* / пер. з франц. В. Шовкуна. Київ : Пульсари, 1999. С. 235–286.
5. Ромашко С. А. Поэтика и языкознание в теории немецкого романтизма (К истории взаимоотношения двух дисциплин). *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1985. № 1. Т. 44. С. 17–27.
6. Чичерин А. В. Ритм образа. Стилистические проблемы. Москва : Советский писатель, 1978. 49 с.
7. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. *Структурализм: «за» и «против»* : сб. статей. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
8. Якобсон Р. О. Поэзия грамматики и грамматика поэзии. *Семиотика*. Москва : Радуга, 1983. С. 462–482.
9. Gottsched J. C. Versuch einer kritischen Dichterkunst. 3. Aufl. Leipzig, 1972. 316 S.
10. Guardini R. Rainer Maria Rilkes Deutung des Daseins. Eine Interpretation der Duineser Elegien. 2. Aufl. München : Kösel Verlag, 1961. 425 S.
11. Schlegel A. W. Kritische Schriften und Briefe. Band 2. Stuttgart, 1965. 557 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бажан М. Твори у чотирьох томах. Т. 2 : Переклади. Київ : Дніпро, 1985. 512 с.
2. Рільке Р. М. Думки про мистецтво і поезію : зб. / упоряд., вступ. ст. та приміт. Д. С. Наливайка. Київ : Мистецтво, 1986. 292 с.
3. Rilke R. M. Sämtliche Werke : In 6 Bänden / R. M. Rilke / Hrsg. vom Rilke-Archiv in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke. Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1987. Bd. I : Gedichte. Erster Teil. 878 S.
4. Rilke R. M. Sämtliche Werke: In 6 Bänden. Hrsg. vom Rilke-Archiv in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke. Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1987. Bd. II : Gedichte. Zweiter Teil. 959 S.

REFERENCES

1. Ahtyirskaya, V. N., Zinoveva, A. Yu., Ivanova, E. L., TolmachYov, V. M. (2008). “Olivovaya roscha” R. M. Rilke: chetyire razbora [“Olivovaya roscha” by R. M. Rilke: four analyzes]. *Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo humanitarnogo universiteta. Ser. III “Filologiya”*, 3 (13), 7–39 [in Russian].
2. Ermilova, E. V. (1977). Metaforizatsiya mira v poezii XX veka [Metaphorization of the world in the poetry of the twentieth century]. *Kontekst: literaturno-teoreticheskie issledovaniya*, 1976, 160–177 [in Russian].
3. Kachurovskiy, I. (1995). Osnovy analizy movnykh form: u 2 ch. [Basics of analysis of language forms]. Miuunkhen-Kyiv, 2: Fihury i tropy [in Ukrainian].
4. Marsel, H. (1999). Rilke – liudyna, yaka uosobliuvala buttia dukhu [Rilke is a man who embodied the existence of the spirit]. *Homo viator* / per. z frants. V. Shovkuna. Kyiv: Pulsary, 235–286 [in Ukrainian].
5. Romashko, S. A. (1985). Poetika i yazykoznanie v teorii nemeckogo romantizma (K istorii vzaimootnosheniya dvuh disciplin) [Poetics and Linguistics in the Theory of German Romanticism (Towards the History of the Relationship of Two Disciplines)]. *Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka*, 1 (44), 17–27 [in Russian].
6. Chicherin, A. V. (1978). Ritm obraza. Stilisticheskie problem [The rhythm of the image. Stylistic problems]. Moskva: Sovetskiy pisatel [in Russian].
7. Yakobson, R. O. (1975). Lingvistika i poetika [Linguistics and poetics]. *Strukturalizm: “za” i “protiv”*: sb. statey. Moskva: Progress, 193–230 [in Russian].

8. Jakobson, R. O. (1983). Poeziya grammatiki i grammatika poezii [Poetry grammar and grammar of poetry]. *Semiotika*. Moskva: Raduga, 462–482 [in Russian].
9. Gottsched, J. C. (1972). Versuch einer kritischen Dichterkunst. 3. Aufl. Leipzig [in German].
10. Guardini, R. (1961). Rainer Maria Rilkes Deutung des Daseins. Eine Interpretation der Duineser Elegien. 2. Aufl. München: Kösel Verlag [in German].
11. Schlegel, A. W. (1965). Kritische Schriften und Briefe. Band 2. Stuttgart [in German].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Bashan, M. (1985). Twory u tchotyrech tomach. T. 2: Pereklady. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Rilke, R. M. (1986). Dumky pro mystezytvo i poeziju [Thoughts on art and poetry]: zb. / uporyad., wstup. st. ta prym. D. S. Nalywaika. Kyiv: Mystezytvo [in Ukrainian].
3. Rilke, R. M. (1987). Sämtliche Werke: In 6 Bänden. Hrsg. vom Rilke-Archiv in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke. Frankfurt am Main: Insel Verlag, Bd. I: Gedichte. Erster Teil [in German].
4. Rilke, R. M. (1987). Sämtliche Werke: In 6 Bänden. Hrsg. vom Rilke-Archiv in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke. Frankfurt am Main: Insel Verlag, Bd. II: Gedichte. Zweiter Teil [in German].